

ئه‌دگارە کانی ته‌کنیکی هونه‌ری له شیعره کوردییه‌کانی جه‌لال مه‌له‌کشادا

عوسمان دهشتی^I

پروفسۆری زمان و وێژه‌ی کوردی، زانکۆی کۆبه

عه‌لی تاهیر به‌رزنجی^{II}

پروفسۆری یاریده‌ده‌ری زمان و وێژه‌ی کوردی، زانکۆی سلیمانی

شنۆ محهمه‌د مه‌حموود^{III}

پروفسۆری یاریده‌ده‌ری زمان و وێژه‌ی فارسی، زانکۆی سلیمانی

تاریخ دریاقت: ۲۳ مهر ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۲ اسفند ۱۳۹۷؛ صص ۱۳۱-۱۴۶

چکیده

اصطلاح تکنیک در نظریه‌ی ادبیات عبارت است از مجموعه‌ای از خصائص فنی که تارو بود متن ادبی را تشکیل می‌دهد. این مجموعه از خصائص و علائم فنی از گذشته تا کنون دچار تغییرات و تحولات فراوانی شد. ای اصطلاح سرانجام در شعر مربوط به دوره‌ی مدرنیته شکل و شمایل نوینی به خود گرفت. در شعر معاصر کردی، به ویژه در دیوان اشعار کردی جلال ملکشا، مجموعه‌ای از این ویژگی‌های هنری و خصائص متنی دیده می‌شود که شاعر در بیان معنا و ساختار شعر از آنها بهره گرفته است. از جمله‌ی این ویژگی‌ها و تکنیک‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: به کارگیری سبک داستان و روایت در شعر معاصر، استفاده فراوان از فضا و ماهیت اساطیر و افسانه‌ها، استفاده از سبک دیالوگ در شعر، بهره‌گیری از حماسه‌سرایی در ادبیات عامیانه و میراث فرهنگی، تکیه فراوان بر زبان، تصویر و استعاره در شعر. در این مقاله به بررسی و توضیح این دسته فنون و خصائص ادبی در دیوان ملکشا پرداخته‌ایم و برای هر یک از آنها، نمونه‌هایی را از شعر وی ذکر کرده‌ایم.

کورتە

ته‌کنیکی شیعری له بنه‌ره‌تدا خۆی له کۆمه‌لێک ڕێ‌وشوینی هونه‌ری ده‌نوینیت که‌وا تان‌و‌پۆی ده‌قی شیعری پێک ده‌هینیت و شیوه‌ی کۆتایی و یه‌کانگیری پێ‌ده‌به‌خشیت. ئەم هونه‌ر و ڕێ‌وشوینه‌ ئه‌ده‌بیانه‌ به‌ گوێه‌ی ڕێ‌باز و قوتابخانه‌ ئه‌ده‌بییه‌کان، له‌گه‌ل ره‌وتی زه‌مانه‌، تا هاتوو‌ه‌ ئال‌و‌گوێی به‌سه‌ردا هاتوو‌ه‌ تا ئه‌وه‌ی له‌ شیعری هاوچه‌رخ و نوێ‌خوازیدا فۆرم و مۆرکی کۆتاییان وه‌رگرتوو‌ه‌. ئەم باسه‌ له‌ دووتوویی دوو ته‌وه‌ره‌ و چه‌ند برگه‌ و باه‌تدا ده‌په‌رژێته‌ سه‌ر ئەم هونه‌رانه‌ له‌ شیعری کوردیدا به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی و له‌ کۆمه‌لی شیعره‌ کوردییه‌کانی جه‌لال مه‌له‌کشادا به‌ شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی. پوخته‌ و تایتلی هونه‌ره‌کانی ته‌کنیکی شیعری که‌ له‌ شیعره‌ کوردییه‌کانی مه‌له‌کشادا رووناکییان خراوه‌ته‌ سه‌ر بریتیین له‌مانه‌ی خواره‌وه‌: چۆنیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل ئەفسانه‌ و ته‌وزیف‌کردنی له‌ شیعردا؛ سوودوه‌رگرتن له‌ شیوازی چیرۆک و گێرانه‌وه‌ له‌ شیعردا؛ به‌کارهێنانی هونه‌ره‌کانی ده‌مامک و دیالوگ؛ سوودوه‌رگرتن له‌ ره‌مز و هێما جیاوازه‌کان؛ به‌کاربردنی داستان و که‌سایه‌تی قاره‌مانه‌ میلیبی و میژووویییه‌کان؛ بایه‌خدان به‌ وێنه‌ی شیعری و زمان. ئەمانه‌ هه‌مووی باه‌ت‌گه‌لێکن که‌ له‌ ڕێگه‌ی نمونه‌ی شیعرییه‌وه‌ خراونه‌ته‌ به‌ر باس و لێکۆلینه‌وه‌.

واژگان کلیدی: تکنیک، خصائص متنی، شکل و مضمون شعر، جلال ملکشا

وشه‌ سه‌ره‌کییه‌کان: ته‌کنیکی هونه‌ری، فۆرم و ناوه‌رۆکی شیعری، جه‌لال مه‌له‌کشا

^I نویسنده مسئول (osman.hamad@koyauniversity.org)

^{II} ali.hussein@unisul.edu.iq

^{III} shno.mahmood@unisul.edu.iq

۱- پیشه‌کی

واتای فەرهنگی وشه‌ی ته‌کنیک^۱ بریتیه له ریگا و چۆنییه‌تی کارکردن (قهره‌داغی، ۲۰۱۲: ۱۰۵۰). دیاره ته‌کنیک وه کو زاراهه دوو لایه‌نی هه‌یه، یه‌کتیکیان په‌یوه‌سته به بواری زانست و ته‌کنۆلۆژیاهه، دووه‌میان وه کو ئاوه‌لواتایه‌کی هونه‌ری له بواری سه‌نعت و هونه‌ره ئه‌ده‌بیه‌کانه‌وه، یا ئه‌وه‌تا وه کو ده‌گوتریت: «هونه‌ره جوراوجۆره ئه‌ده‌بیه‌کانه‌وه» به‌کاردیت (سه‌جادی، ۲۰۰۲، ۴۰). له ئیستادا ئه‌م زاراهه‌یه به شیوه‌یه‌کی گشتگیر یه‌کتیتی ئۆرگانیزمی هه‌موو هونه‌ره‌کانی هه‌ردوو ره‌گه‌زه سه‌ره‌کییه‌که‌ی ئه‌ده‌ب، واته روخسار و ناوه‌رۆک له‌خۆده‌گریت. دیاره به پێی میژووی قوناغ و قوتابخانه ئه‌ده‌بیه‌کان تیگه و چه‌مکی ته‌کنیکی شیعریش گۆرائی به‌سه‌ردا هاتووه، بۆ نموونه له ره‌خنه‌ی کلاسیکییدا زیاتر جه‌خت له‌سه‌ر لایه‌نی روخسار کراوه‌ته‌وه و وه‌کو شتیکی پیروژ و فه‌رمی سه‌یرکراوه، بۆیه فه‌یله‌سووفیکی کلاسیکی وه‌کو (کانت) گوتوویه‌تی؛ پنیوست ناکات بایه‌خ به هیچ شتیکی بده‌ین ته‌نها روخسار نه‌بیت، هه‌روه‌ها نادروسته که به‌دوای راستی شته‌کاندا بگه‌ریین (کریم، ۱۹۹۵: ۹۳).

له‌دواییدا رۆمانسیزم شۆرشیکی له‌به‌رابه‌ر چه‌مک و بۆچوونه‌کۆنه‌کانی کلاسیک به‌ریا کردووه و ئه‌وه‌ی که‌وا گرینگی پێداوه، به‌تایبه‌تیش له‌بواری شیعردا، ئه‌وا یه‌کتیتی ئۆرگانیکی و ریکخستنی هه‌ست و سۆزه‌کان بووه (جیده، ۱۹۸۰: ۱۷۹). له‌قوناغی ریالیژمدا، ته‌کنیک زیاتر خۆی له‌سیمای ساده و ئاشکرای ده‌ربهرین و ناوه‌رۆکدا ده‌نویینیت، له‌وینه‌ی ریزکردنی وشه‌ی ساده و خۆبواردن له‌ریتمی شیعر، چونکه مه‌به‌ست ته‌نها گه‌یانندی په‌یامیک بووه بێ گۆیدانه لایه‌نی ستاتیکی (خالد، ۲۰۰۴: ۳۴).

له‌گه‌ل به‌رده‌وامیی و پێشکه‌وتنی ژیان، هزر و بیره‌کان له‌بواره‌جوراوجۆره‌کاندا گۆراون و دروشم و ریباز و ئاراسته‌ی تازه و نوێ له‌مه‌یدانی شیعر و ئه‌ده‌بدا سه‌ریان هه‌لداوه، که ئه‌مه‌ش تیگه و پیناسه‌ی تازه و نوێی بۆ ته‌کنیک داھیناوه به‌پێی گرینگی و پێداگرتن له‌سه‌ر هه‌ر کام له‌لایه‌نه‌کانی فۆرم و ناوه‌رۆکدا. له‌کۆتاییدا یه‌کتیتی فۆرم و ناوه‌رۆک به‌سه‌ر ته‌کنیکی هونه‌ری شیعردا زالدیه‌بیت داھینانی شیعر به‌م دوو لایه‌نه‌وه‌گرێ ده‌دریته‌وه، وه‌کو ده‌گوتریت: «شیوه – روخسار هه‌رگیز له‌ناوه‌رۆک جیا ناکریتته‌وه، چونکه شیوه بریتیه له‌به‌کاربردنی ناوه‌رۆکی بۆ به‌دیھاتنی ئامانجیکی دیاریکراو» (رشدی، ۱۹۸۰: ۱۵).

¹ Technique.

۲- مهسهلهی تهکنیک و شیعی نوئی

له دواى جهنگى جیهانیی دووهم و گۆرانکاری بنه‌ره‌تیى له بواره جیاوازه‌کاندا، هه‌لومه‌رجیكى تازه بو گۆرانکاری ته‌کنیک له بواره‌کانی ئەدهب و هونه‌ردا هاته‌پیشه‌وه. ئەو سیمایه‌ی که شیعی کۆن به‌دریژایی رۆژگار پاراستبووی و بریتیبوو له‌یه‌کیتی کیش و سه‌روای تابه‌ت به‌ناوه‌رۆکگه‌لیکی وه‌کو وه‌سف و غه‌زل و ستایش و پیاوه‌لدان به‌ره‌و دارمان رۆیشت و ئاراسته و ته‌کنیکی نوئی شوینی گرته‌وه، چونکی ئەو ته‌کنیکه‌ ساده و کۆنه‌ی که هه‌تا دوینی زالبوو، له‌توانایدا نه‌بوو وه‌لامده‌ره‌وه‌ی ئەو بیر و ناوه‌رۆکه ئالۆزه‌بیت که‌وا بالی به‌سه‌ر ژیان و دنیای تازه‌دا کیشابوو. به‌م ره‌نگه‌ هزر و بیر و ناوه‌رۆکی تازه و نوئی سنووره‌کانی شیعی کۆن تیده‌په‌رینیت و ته‌کنیک و هونه‌ری تازه دینیته‌ ئاراهه، چونکه وه‌کو ده‌گوت‌ریت: «نوێکردنه‌وه له‌ئەده‌بیاتدا ملکه‌چی شوینه‌وار و ژینگه و ژیانه و ئەو کوده‌تایه‌ش که له‌مه‌یدانی شیعردا به‌رپابوو له‌ئاکامی دید و جیهانبینی تازه‌یه بو بوون و جیهان» (لنگرودی، ۱۳۷۰: ج ۱: ۱۸۱). شیعی نوئی خه‌سله‌ت و تابه‌تمه‌ندییه‌کانی خۆی له‌چه‌ند ئەدگار و سیمایه‌کدا وه‌گرته‌وه:

أ- ئالۆزی له‌پیکهاته‌ی فۆرمی ده‌قی شیعی، له‌ئهنجامی ده‌ربازبوون له‌یاساکانی شیعی ستوونی و شیوازی راپۆرتتایمیز و وینه و خۆرزگارکردن له‌وشکی کیش و زنجیری سه‌روادا.
ب- زیاده‌رۆیی له‌ده‌رپه‌رین و ناوه‌رۆکسازیی ئالۆز له‌ریگه‌ی گوزارشت له‌بیر و بابه‌تی لیل و ته‌مومژاویی.

پ- گۆرانی وینه‌ی وه‌سفی و ئاواز و ریتمی ساده و دیاریکراو بو وینه‌ی ره‌زمی و ئامازه‌یی له‌ریتم و ئاوازی ئازاد و هه‌مه‌ره‌نگدا. (غازی، ۲۰۰۸: ۴۲)

۳- ته‌کنیک له‌شیعی نوئی کوردیدا

شیعی کوردی له‌ره‌وت و کاروانی نوێگه‌ریی خۆیدا کۆمه‌لێک ئالۆگۆر و داهینانی له‌رووی فۆرم و ناوه‌رۆک و ته‌کنیکه‌وه پیه‌ دياره «که‌وا شاعیران له‌ریگه‌ی سه‌لیقه‌ی خۆیان و کاریگه‌ری ئەده‌بیاتی ئەوروپی و تورکی و چه‌ند هۆکاریکی دیکه‌وه توانیویانه ئەو داهینانه ئهنجام بدن» (باله‌کی، ۲۰۰۵: ۱۳۷). ده‌شی گۆرانکارییه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی له‌م چه‌ند خاله‌دا کۆبکریته‌وه:

ئه‌لف. له‌رووی روخساره‌وه:

۱- گۆرانکاری له‌زمان و شیوازی شیعی.

۲- هاتنه ئارای فۆرم و ته کنیکی تازه له وینهی شیعی ئازاد، شیعی سهر بهست، په خشانه شیعی.

۳- نوپسازیی له وینه و ئه ندیشهی شیعی.

۴- گۆرانکاری له قالب و کیش و سهروادا.

۵- سوودوه رگرتن له تۆپۆگرافیای تازه و خالبه ندی.

بی. له رووی ناوه روکوه:

۱- زایبوونی ناوه روکی سیاسی و کۆمه لایه تی.

۲- په ره سه نندی گیانی یا خیبوون و چه مکی شۆرشگیریی.

هاتنه ناوه وهی ته کنیکی تازه و نوئی له ریگهی ئاویتنه بوونی ژانره ئه ده بییه کان و به راوردی ئه ده بییه و ده قئاوینانه وه (حسن لی، ۱۳۸۳: ۳۶۳).

۴- ته کنیکی شیعی له شیعه کانی جه لال مه له کشادا

۱-۴ سوود وه رگرتن له ئه فسانه و به کارهینانی له شیعه را

ئه فسانه بریتیه له چیرۆکی خه یال ئامیزی فانتازی دوور له راستی و واقع و هینانه وهی له سیاقی دهقی شیعی و ئه ده بییدا، زیاتر ده لاله تیکی ره مزی و سیمبولیکی ههیه. وه کو دیاره ئه فسانه کان په یوه ندیه کی توند و تۆلیان له تهک تیگه یشتن و بیر و باوه ری کۆمه لگا سه ره تاییه کانه وه هه بووه. له شیعی نوئی و هاوچه رخدا ئه فسانه وه کو ره گه زیکی هونه ری ره مزی ئاویری لیدراوه ته وه، بو گه یانندی مه به ستیک له ریگای ته لمیح و ئاماژه وه، تا ئه وهی ده گو تریت «التلمیح أبلغ من التصريح». له راستیدا شاعیر لیره دا خوئی له راشکاوی و راگه یانندی راسته وخۆ ده بویریت و په نا بو ئه م جو ره ره مز و رازه ده بات، تا ئه وهی خوینهر و وه رگری ده ق، دوا به دوا ی ئیست و رامانیکی کورت، بیر له لای واتا و ده لاله تی راسته قینه ی چیرۆکه که ده گیرسیتته وه (یا حقی، ۱۳۹۱: شش). ئه م دیارده هونه رییه له شیعی هاوچه رخی کوردی و به تایبه ت له دوا ی بزووتنه وهی روانگه وه بایه خیکی زۆری پیدراوه، له م بواره دا جه لالی مه له کشا له زۆریک له ده قه شیعییه کانیدا په نای بو سوود وه رگرتن له ئه فسانه جیهانییه ناسراوه کان و ته وزیفکردنیان له شیعه کانیدا بردووه. بو نمونه ئه گه ره ئه فسانه (سیزیف) وه ربگرین، له و باره یه وه شاعیر ده لیت:

ژبان خاچیکی گرانه

من وهك عیسا

به ره و گردی یاخی بوونم

کیشی ده که م

يان گاشە بەردى تاوانە

من وهك «سيزيف»

له بنارى مندالييهوه

هەتا لوتكەى مەرگى دەبەم (مەلەكشا، ۱۳۹۳: ۸۶)

لیرەدا وشەکانى خاچ و عیسا وه کو دوو رەمز و هیماى جیهاننى سەیر دە کرین که دواتر ئاماژەیان بۆ دە کەین، ئەوهى لیرەدا مەبەستى ئیمەیه «سيزيف» و گاشە بەردە کە یەتى کەوا ئەفسانەیه کی جیهاننى ناوداره و له شیعری رۆژھەلات و رۆژئاوادا زۆر ئاماژەى بۆ کراوه. ئەم ئەفسانەیه چیرۆک و داستانیکی له پشته وهیه وه کو ئاماژەیهك بۆ رەنجى بیهووده و نائومییدی و ناکامى ژيانى مرۆف. بەلام وهك دەبینین شاعیر له یاسای ئیحابەخشی داستانە که یاخی دەبیت و ئامادەیه هەر له مندالییهوه تا مردن له پیناوی ئامانجیکدا بجهنگیت، هەر بۆیه «مردن» له لای ئەو دەبیت به «لوتکه»ی ژيان و رەزمى خۆبەختکردن و قوربانى.

شاعیر هەر له سەر هەمان رپرهو و به پیرهویى له هەمان لۆجیک، له شوپنیکى دیکەدا دەلپت:

هەتا لوتکه چەندى ماوه؟

مەهیلن مە ...

ئەمجاره که گەیشتمە لوتکه،

بەردى گیانم بەریتتهوه

من نامەوى ئەم زەوینە پر تاوانە له ژیر پیمای بخولیتتهوه

ئاخر مەگەر نازانن من

سالگاریکه «گاشە بەرد»ه کهى «سيزيف»م له کۆل ناوه؟

...

بۆیه ئیستا له تاراوگەى هەلەمووتم!

ئاوړه کهیان بەردایهوه له گیانى خۆم

تەماشاکەن، چۆن ئەسووتم؟ (مەلەكشا، ۱۳۹۳: ۱۴۴)

شاعیر له درپژەدا، ئاماژەى بۆ ئەفسانەیه کی دیکەش کردوو بى ئەوهى به راکشاوى ناوى بەریت، بەلکو له رپرهوى هۆنراوه کهدا په ی پى دەبەین، ئەویش ئەفسانەى «پرومیتوس»ه. پوختەى ئەفسانە که باس له «پرومیتوس»ى لایەنگر و خەمخۆرى مرۆف دەکات، که دەبینیت له خاک و گل دروستکراوه و له سەر زهوى وه کوو بوونهوه ریکى دەستەپاچه فریدراوه. بۆیه دەچیت تیرپژێک له ئاگر له ئاسمان دەدزیت و دەیهینیتته سەر زهوى و به مرۆفى دەبەخشیت، تا لەم ریکهیهوه مرۆف له هەموو سەنعەت و هونەرێک بەهەرەمەند دەبیت. «زیوس» لەم کارەى «پرومیتوس»

نیگه‌ران ده‌بیت، بویه نه‌فره‌تی لَی ده‌کات و سزای ده‌دات به‌وهی که له ناوچه‌ی قه‌فقاس به زنجیر له چه‌قه‌له شاخیک شه‌ته‌کی ده‌دات و هه‌لویه‌کیش به‌رده‌داته گیانی تاوه‌کو روژانه له جهرگی بخوات، هه‌موو شه‌ویک جگه‌ره‌که‌ی ده‌رویتته‌وه و روژی دوتر هه‌لۆکه جگه‌ره‌که‌ی ده‌خوات. «پرومیتوس» ئەم هه‌موو ئەشکه‌نجه و ئازاره‌ی له پیناوی مروّف و مروّفایه‌تیدا چه‌شتوه، تا ئەو روژه‌ی «هیرکل» ی کوری «زیوس» بی ئاگا له چیرۆک و ماجه‌رای نیوان «پرومیتوس» و باوکی به تیریک هه‌لۆکه ده‌کوژیت و «پرومیتوس» له کوّت و زنجیر ئازاد ده‌کات (کریمال، ۱۳۹۱: ۷۸۱).
ته‌نانه‌ت له شیعی‌ی هاوچه‌رخ‌ی فارسی و به تایبه‌تیش له لای شاملۆ ئاماژه به لایه‌نیکی ئەم ئەفسانه‌یه کراوه:

من پرومته‌ی نامرادم که از جگرخسته

کلاغان بی‌سرنوشت را سفره‌ای گسترده‌ام (شاملو، ۱۳۸۰: ۳۶)

له شوینیکی دیکه‌دا شاعیر بو مه‌به‌ستی گه‌یاندنی په‌یامه‌که‌ی ئەفسانه‌ی قه‌قنه‌س-ی هیناوه‌ته‌وه و ده‌لایت:

من قه‌قنه‌سم

له ئەفسانه و له میژوودا نوم هه‌یه

گه‌ر بمکوژن هه‌زاران جار

من خۆله‌میش ئەکه‌م به هینلانه‌ی هاوار (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۱۳۷)

خۆله‌میش ئەو کوانوو‌یه که ژیانیکی دووباره و تازه به قه‌قنوس ده‌به‌خشیتته‌وه، وه‌کو چۆن له له‌گه‌ل ژیانوه‌یدا ده‌یان ئاوازی ژیان به‌رز ده‌بیتته‌وه. له شیعی‌ی نوینی فارسیشدا بو مه‌رگ و ژینی قه‌قنوس ناروه‌روک‌سازیی دلگیرکراوه. بو نمونه‌نیم ده‌لایت:

ققنس، مرغ خوشخوان، آوازه‌ی جهان

آواره مانده از وزش بادهای سرد

بر شاخ خیزران

بنشسته است فرد

باد شدید می‌دمد و سوخته است مرغ

خاکسترش را اندوخته است مرغ

پس جوجه‌هایش از دل خاکسترش به در (نیما یوشیج، ؟: ۵)

۲-۴- به کارهینانی شیوازی چیرۆک و گیرانهوه

یه کینک له خهسلهت و ئەدگارەکانی شیعری نوێ و هاوچەرخوا، سوود وەرگرتنە لە تەکنیکی گیرانهوه و چیرۆک لە ئاواکردنی بنیات و پەیکەرە شیعردا وە کو شیوازیک بۆ گوزارشتکردن. گیرانهوه یه کینک له بنه ما و ره گهزه کانی چیرۆکه، ئەو شیوه و ریکخستنەیه کهوا رووداوه کانی تیادا پیشکەش دەکریت (سابیر، ۲۰۰۱: ۲۱۱). شاعیران ههولدههه سوود لهم جوهره هونهره وهر بگرن که له هونهری چیرۆکنووسینهوه هه لههینجراوه بۆ گوزارشتکردن له ئەزموونه کانیان به شیوهیه کی به پیز و دهوله مهند (اطیمش، ۱۹۸۲: ۷۱). له شیعری مه له کشادا، ئاور لهم جوهره هونهره دراوه تهوه. به نموونه سه بردهی شه هیدیکمان له شیوهی چیرۆکیکی فهنتازیی پیشکەش ده کات:

کووتری سپی،

نامهی ئاشتی

ولاتیکی زامداری بۆ میژوو ئەبرد

راوچی هاتن

دیوجامه یان بۆ راگرت و

ده سپریژیان کرد

له پر زوی چریکاندی

ئاسمان له خه و راچه له کا

خوینی کوتر

دلۆپ

دلۆپ

به سه ره هه موو دنیا تکا (مه له کشا، ۱۳۹۳: ۴۸)

لیره دا شاعیر بیروکه که ی له سه ره شیوهی بنیاتیکی شاقوولیی دارشتوو. واته له خالیکه وه دهستپیده کات (خالی دهستپیک) و به ره به ره تا ده گاته (خالی کو تایی)، به و واتایه کی کهوا «توخمیکی گیرانهوه بی» ئاویتتهی بنیاتی شیعره که بووه (مه لا، ۱۹۹۴: ۶). له نموونه یه کی دیکه دا بنه مای چیرۆک و گیرانهوه، هه م له ناو نیشان و هه م دهستپیکی دهقه که دا روون و ئاشکرایه. ناو نیشانی دهقه که «داستانی داره پیره یه»، واته شاعیر هه زوو رایده گه یه نیته که تیکسته که ی چیرۆک و داستانی پیره داریکه. سه ره تاکه شی دهسته واژه و قالبه ئیده میکی چیرۆکی فۆلکلۆری کوردییه: «هه بوو نه بوو»!

هه‌بوو نه‌بوو ... سالانی زوو
له‌سه‌ر بالی به‌رزی میژوو
پیره‌داریک به‌سال‌اچوو، راه‌ستابوو
سه‌ری نابوو کۆشی خه‌یال
بیری له ژین ئه‌کرده‌وه
...

داره‌پیره‌به‌ر له‌میژوو
له‌نیو ئه‌م خا‌که‌ رووابوو..
داره‌پیره‌ریشه‌ی ژینی
تا نیو دلی‌گابۆر و ماسی کوتابوو! (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۱۲۰)

۳-۴. به‌کاره‌ینانی ده‌مامک و دیالۆگ

دیالۆگ و ده‌مامک دوو ره‌گه‌رزی هونه‌ری سه‌ر به‌جیهانی درامان و له‌بنیاتی هۆنینه‌وه‌ی شیعی‌ری نویدا به‌کارده‌هینرین. له‌دیالۆگدا جگه‌ له‌ده‌نگی کاره‌کته‌ری سه‌ره‌کیی که‌شاعیر خۆیه‌تی، پیویست به‌بوونی ده‌نگ و کاره‌کته‌ری دیکه‌ش ده‌کات، بیروکه‌کانیش له‌ری‌پرسیار و وه‌لام و گفتوگۆی نیوان ده‌نگه‌کان دروست ده‌بیته‌ و شاعیر سوود له‌و دیالۆگه‌ وه‌رده‌گریت که‌ له‌نیوان که‌سه‌کاندا به‌ریاده‌بیته‌ (أطیمش، ۱۹۸۲: ۷۲). مه‌له‌کشا به‌سوود وه‌رگرتن له‌دیالۆگ و فره‌ده‌نگیی تیکستیکی به‌ناویشانی «کوده‌تا» هۆنیوه‌ته‌وه‌ که‌ له‌به‌شیکیدا هاتوو:

جاده‌پشتی چه‌مانده‌وه
سیگنالی ئه‌ژده‌های سه‌فه‌ر
نالاندی و ته‌نیاییمی لاوانده‌وه
ده‌ستی هانی خۆشه‌ویستم
...

وتی: ئه‌وه‌ ده‌یان ساله
وتم: هانی‌گیانیش له‌گه‌ل خۆتا به!
گیانم بوو به‌سی‌بالنده‌ی لانه‌ی ئه‌وین
له‌گه‌ل دل‌دارا هه‌ل‌فرین! (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۸۹)

له‌قه‌سیده‌ی ده‌مامک-دا، شاعیر ده‌نگ و که‌سایه‌تییه‌کی دیکه‌ ده‌خوازیت و خۆی له‌پشت ئه‌و ده‌نگ و که‌سایه‌تییه‌وه‌ هه‌شار ده‌دات، ئه‌مجا هه‌رچی ویست و خواسته‌کانی هه‌یه‌ له‌ریگه‌ی ده‌نگ و که‌سایه‌تی ئه‌و کاره‌کته‌ره‌وه‌ راده‌گه‌یه‌نیته‌ بی‌ئه‌وه‌ی خۆی ئاشکرا بکات (به‌رزنجی،

۲۰۰۸: ۱۵۰). له م بارهیهوه زۆر جار شاعیران پشت به کهسایهتی و قارهمانه کانی میژوو ده بهستن و وه کو ده مامکی شیعیی به کاریده هینن. جه لالی مه له کشا خۆی له پشت دهنگ و کهسایهتی دایکه وه هشار ده دات و له سه زمانی ئه وه وه شته کان ده در کینیت:

من که خۆم ناسی
وتم: دایه! من کیم و چیم؟
خه لکی کام شار
کام مه لبهندی رووی سه زه وین؟
وتی: رۆله ...
تۆ کوردی و دیل و هه ژار
نیشتمان کوردستانه
به لام ناوی نیشتمان،
له سه نه خسهی جیهان نییه
بی نیشانه!! (مه له کشا، ۱۳۹۳: ۱۹۰)

۴-۴- ره مز و هیما

له شیعی نوئی و هاوچه ردا، ره مز و هیما له وینهی ئامرازیکی گوزار شتکردنی بنچینهیی و ئیجابه خش سوودی لی ده بینریت. رهنگه شاعیر چ به مه به ست بیت یا خود به هۆی کۆمه لیک هه لومه رچی دژواره وه، په نا بۆ زمانیکی خوازهیی ده بات، له ریگه ی به کارهینانی کۆمه لیک ره مز و هیما و ئاماژه وه، که خاوه ن واتا و ده لاله تی تایبه ت و دیار کراوبن. له شیعی نویدا ئه م خه سله ته دیار و به رچاوه به تایبه تیش له شیعی هاوچه رخی کوردیدا، شاعیران لایان له ره مزه جیهانی و جۆراوجۆره کان کرۆدته وه و تیکسته کانین پی موتوربه و ده وله مه ند کردووه. له شیعه کوردیهی کانی مه له کشادا، ره مز پانتاییه کی گه وری هه یه و زۆر به پرشت سوودی له جۆره کانی ره مز وه رگرتووه، له وینهی:

أ) ره مزی ئاینیی، له وینهی (ئاده م، هه وا، سوورته ی یاسین، هه للاج، خدری زینده، محراب، میعراج،... هتد)

ب) ره مزی جیهانیی، له وینهی (خاچ، عیسا، پیکاسۆ، گرینیکا، لۆرکا، کاستیلا، هیرۆشیما، هۆلاکو، نیروۆن... هتد)

ج) ره مزی شیعیی: (گۆل خه ندران، دال، قه فه ز، پۆلیس، هه لۆ، کۆتر، ئه بو نه واس... هتد)

د) ره‌مزی کوردە‌واری: هه‌لگورد، چیا‌ی ئاگری، قه‌ندیل، پیره‌مه‌گرون، به‌رده‌قاره‌مان، پیشه‌وا، بارزانی، چوارچرا، شاهۆ، خه‌نجر، لاوک، حه‌یران... هتد)

نموونه بۆ ره‌مزی ئاینیی:

ته‌نیا و غه‌ریب
له‌ چوار‌ریانی گه‌ردوونا راوه‌ستاوم
وه‌کو «باوه‌ئاده‌م» ته‌نیا
«به‌هه‌شت» ی خۆم له‌به‌ر «حه‌وا» فر‌یداوه
به‌لام «حه‌وا» ...
له‌ دوا ژوانگه‌ی به‌ جه‌ننه‌تی چاوه‌کانیا
سیوی کالی دلی بردم
رۆی و ئیتر نه‌هاته‌وه! (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۱۸)

نموونه بۆ سوود‌ه‌رگرتن له‌ ره‌مزی جیهانی:

ژیان «خاچ» یکی گرانه
من وه‌ك «عیسا»
به‌ره‌و گردی یاخی بوونم
کیشی ده‌که‌م
یان گاشه‌به‌ردی تاوانه
من وه‌ك سیزیف
له‌ بناری مندالییه‌وه
هه‌تا لوتکه‌ی مه‌رگی ده‌به‌م (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۸۶)

نموونه بۆ ره‌مزی خۆمالی و کوردە‌واری:

هه‌موو شه‌وی
له‌ ئه‌ودیی دیواره‌وه
بالنده‌یه‌ك دیلی قه‌فه‌ز
تی‌ی ده‌چریکاند
به‌سته‌کانی رووداوانی نیشتمان بوون
«لاوک» و «حه‌یران»، «سیاچه‌مانه‌» ی ئه‌کرد به‌ پرد
«هه‌لگورد» ده‌ستی «شاهۆ» ی ئه‌گرت
له‌ گه‌ل «قه‌ندیل»
بۆ لای «چیا‌ی ئاگری» ئه‌چوون (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۲۳۲)

۵-۴. هینانه‌وه‌ی داستانه‌ میلی و که‌سایه‌تییه قاره‌مانه‌کان بۆ مه‌به‌ستی تایبه‌تی یه‌کینکی دیکه له‌و ته‌کنیکانه‌ی له‌ شیعری هاوچه‌رخ‌ی کوردیدا دووباره بوونه‌ته‌وه. دیارده‌ی ئاماژه‌دان به‌ داستانه کوردییه‌کانی وه‌کو مه‌م و زین، لاس و خه‌زآل، شیرین و فه‌ره‌اد، برایمۆک، له‌ شیعری روانگه‌یییه‌کاندا و به‌ تایبه‌تیش له‌ شیعری «شیرکۆ بیکه‌س» دا ئاماده‌یییه‌کی به‌رچاوی هه‌یه (به‌رزنجی، ۲۰۰۸: ۱۵۷). هه‌ر ئه‌م دیارده‌یه‌ش له‌ شیعری مه‌له‌کشادا بایه‌خیک‌ی زۆری پیدراوه و له‌ زۆر جیگادا ئاوێزانی برگه و لایه‌نی ده‌قه‌کان بوون. ئه‌م داستانه و که‌سایه‌تییه‌نه بریتیین له: «خاتوزین و کاکه‌مه‌م، شه‌م و دیوانه، عه‌ن‌به‌ر خاتوون، شیرین و فه‌ره‌اد، سوارو، کاوه، لاس و خه‌زآل، هتد.» بۆ نموونه له‌ ده‌قی‌کیدا هاتووه:

ئه‌سپیک‌ی سپی له‌به‌ر ده‌رکه‌ حیلان‌دی

هه‌زاران په‌پووله

گه‌مارۆی سه‌ریان دا

«خاتوزین» به‌رپیکه‌ن بۆ لای «مه‌م»!

که‌نیشکی خوای جوانی

بالنده‌ی رۆحی له‌ناو رکه‌ی ده‌روونا

بۆ ئاسمان ئه‌پروانی!

که‌نیشکه‌ ئۆغر بی! (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۷۹)

تراژیدیا و کاره‌ساته‌کانی ناو میژووی کوردیش، له‌پال قاره‌مان و که‌سایه‌تییه‌ نه‌ته‌وه‌یییه‌کان، جاریک‌ی دیکه هاتوونه‌ته‌ ناو شیعری نوێی کوردی و شاعیران به‌ نه‌فه‌سیکی تازه‌وه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا کردوونه‌ته‌وه. لێره‌دا مه‌له‌کشا وه‌کو سه‌مبول و ئوستووهری میژووی کورد ناویان دینیت:

له‌ ره‌وتی میژوودا

هیندی که‌س

ده‌بن به‌ ئوستووهره

...

هیندی ناو

ده‌بن به‌ ره‌مز و راز

وه‌ک به‌رده‌قاره‌مان

ئاراز و چوارچرا (مه‌له‌کشا، ۱۳۹۳: ۲۱۹)

۵- بایه خدان به وینهی شیعی و زمان

له شیعی نویدا وینه بایه خیکی زوری ههیه، ته نانهت ده گوتریت ئه گهر شیعیر ته نیا پشت به وهسفی رووت و دوور له وینه ببه ستیت ئه وه وه کو په یکه ریکی ره قوته ق و بی گیان ده بیت. له م رووه وه کولریدج ده لیت: «شیعی بی وینه و میتافور هه یکه لیکی بی گیانه، چونکی وینه و میتافور به شیکی زیندوو له و وزیهی که وا گیان به شیعیر ده به خشیت» (درو، ۱۹۶۱: ۵۹). شیعی نوئی و هاوچه رخ له گهل له دایکبوونیدا وینه و رهوانبیزی تایبته به خوی داهیناوه که له وینهی رهوانبیزی کون (چواندن و درکه و خوازه) تا رادهیهک دابراوه و به دواوی وینهی تازه و هونه ریدا ده گهریت. له شیعیر کوردیه کانی مه له کشادا، رووبه رووی وینهی شیعیری تازه و هونه رمه ندانه ده بینه وه که بالای دهق و تیکسته کانی داپوشیوه، بو نمونه شاعیر له تیکستی «شمشال» دا ده لیت:

خه م خه نجه ره و
ئه وه نده دل
که وتوته بهر په لاماری
کون - کون بووه وهک شمشال
بویه کاتی
شوانه وئلهی شیعیرکی نوئی
قامکی خوی بو راده دیری
وا به سۆز و کول ده نالی (مه له کشا، ۱۳۹۳: ۲۹)

له شوینیکی دیکه دا ده لیت:

خه لکی ولاتی گریانم
کیلگهی کامتان وشک و برینگه
هه ردوو چاوم پیشکesh ئه کهم
وهک شه له ناو شه وه زهنگا
ده سووتیم و ده تویمه وه
شه وگاری کامتان زور ره شه
دلی روونم دابهش ئه کهم (مه له کشا، ۱۳۹۲: ۳۶)

وهک ئاشکرایه شیعیر زمانیکی جیاوازی ههیه و پتر پشت به ئیماژ و خوازه، چیری و کورتیری ده به ستیت دوور له واتای ساکار و راسته وخۆ. له شیعیر نوئی و هاوچه رخدا شاعیر رچهیه کی نوئی ده گریته بهر که ئه ویش ئیشکردنه له ناو زمان، تا ئه وهی شاعیر ده بیت به خاوهنی ستایل و شیواز

و فەرهنگی شیعریی تایبەت بە خۆی (مەلا، ۲۰۰۴: ۴۹). مەلە کشا وەك شاعیریکی نوێخواز مامەلەیه کی هونەری لە گەڵ زماندا دە کات و واتا و دەلالەتی تازه بۆ وشە دادەهینێ و لە واتا فەرهنگییە کۆنە کە بیان دادەمالێت، بۆ نموونە لە وەسفی «سوارە ی ئیلخانی زاده» دا دەلێت:

شەمی بالابەرز
گۆچانی تیشکی گرت بە دەستەو
شەوی بەزاند و
گرێ خستە ناو شەوگاری نوتەك
لە نیلەنیلدا
هیندە فرمیسکی رووناکی هەلرشت
بە لادا کەوت و
وەك تاپۆی ئاوات
لە بوومەلێلدا! (مەلە کشا، ۱۳۹۳: ۱۰۵)

دەتوانین لێرەدا بە کورتی ئاماژە بۆ دوو دیاردە ی دیکەش بکەین، کە لە شیعی نوێی کوردیدا و دواتر لە شیعی شاعیری مەبەستی ئیمەشدا وە کو دوو تەکنیکی شیعی بەدیده کرین. ئەوانیش هەر یەك لە تۆپۆگرافیای دهقی شیعی و بە کارهینانی هونەرییانی خالەندییە. تۆپۆگرافیا یەکیك ئە دەگار و خەسلەتەکانی شیعی نوێیە کە مەسەلە ی چۆنیەتی دابەشبوونی نووسین لەسەر رووی لاپەرەدا نیشان دەدات. لەم بوارەدا فەرهاد پیربەل رای وایە کە تۆپۆگرافیای شیعی نوێ «دابەشبوونی رەشاییەکان بەسەر رووبەری سپیدا، واتە دابەشبوونی بارستاییە رەشەکان (خەتەکان و حەرفەکان ...) بەسەر کاغەزی سپیدا شیۆهیه کی تازه وەر دەگریت» (پیربەل، ۲۰۰۵: ۱۰۲). زۆر جار هەلۆه شانندنەو و پەرتکردنی وشە و رستە و دەستەواژەکان هێمایەکی دەلالەتەخشی هەیه، واتە، واتایە کی نوێی بارکراو لە پەل و اتای بنەرەتی دەگەیهنێت. بۆ نموونە مەلە کشا دەلێت:

تۆ دەریامی
منیش زامیکی ناسۆرم
تینووی قومی،
تنووکەیی...
چ
ۆ
ر
ی
ئاوم (مەلە کشا، ۱۳۹۳: ۲۲۶)

لیرہدا وشہی «چۆریم کہ ئاماژہیہ بۆ «قومیک» ئاو، ھە لۆھ شیندراوہ تەوہ لە شیوہی چەند «تۆکە» ی «پیتە کان» دارپژراوہ تە خواوہوہ بی ئەوہی بگاتە دەمی شاعیر و تینووہ تیہہ کہی بشکیئیت. ئەمە واتا بارکراوہ وینەبیہ کہیہ تی جگە لە واتای وشە کان. بۆ مەسەلە ی خالبەندیش، ئەوہ یە کینکی دیکە لەو تە کینکە ھونەرییانە یە کہ شاعیر بە شیوہیہ کی ورد و زانستی سوودی لی وەرگرتووہ:

کاروان، کاروان!

کی نوستووہ، کی بیدارہ؟

ئەم ریگایە پیدایە دەچن...

ھەر ریگا کۆنە کہی پارە! (مەلە کشا، ۱۳۹۳: ۱۲۸)

۶- ئەنجام

تەکنیک کۆمەلێک ریوشوین و ھونەری ئەدەبی جۆراوجۆرن کہوا بنیاتی دەقی شیعیری پیکدەھینن و یە کانگیری و ئۆرگانیکی فۆرم و ناوەرۆک بە دەقی شیعیری دەبەخشیت. تەکنیکی شیعیری بە گوێرە ی قوناغ و قوتابخانە ئەدەبییە کان ھاتوون و پەرەیان سەندووہ، تا لە شیعیری نوێ و ھاوچەرخ کی کوردیدا ئەم شکل و شیوہ تازە یە یان بە خۆوہ گرتووہ. لە شیعەرە کوردییە کان کی جەللا مەلە کشادا کۆمەلێک رەفتار و ھونەری شیعیری تازە، لە شیوہی تەکنیکی ئەدەبی نویدا بەدیدیە کریت، لە وینە ی؛ شیوازی چیرۆک و گێرانەوہ، ئەفسانە، سوود وەرگرتن لە داستان کی فۆلکلۆری و کہ سایە تیہە میللییە کان، رەمز و ھیما و وینە ی شیعیری و زمان، لە پال خالبەندیی و تۆپۆگرافیای شیعیری تازە، نمونە ی ئەو ھونەرانەن کہ لە شیعەرە کانیدا رەنگیان داوہ تەوہ.

سەرچاوه کان

ئەلف. کوردی

باله کی، یادگار رهسول (۲۰۰۵). سیماکانی تازه کردنهوهی شیعی کوردی ۱۸۹۸ - ۱۹۳۲. دهۆک: دهزگهها سپیریژ.

بهرزنجی، عهلی تاهیر (۲۰۰۸). کاریگهری روانگه له نوینگهری شیعی کوردیدا. سلیمانی: خانهی چاپ و بلاوکردنهوهی چوارچرا.

پیربال، فهراهاد (۲۰۰۵). شیعی نوئی کوردی ۱۸۹۸ - ۱۹۵۸. له بلاوکردنهوهی گروپی هانهی ئیعلامی (۹).

خالد، عیماد وهیسی (۲۰۰۷). جهقهنگ د هۆزانا ریالیستیکا کوردی دا- دهقهرا بههدینان ۱۹۷۰ - ۱۹۹۱. دهۆک: دهزگهها سپیریژ.

رشدی، رشاد (۱۹۸۰). شیوه و ناوهروک. و: رهوف بیگهره. گوڤاری بهیان، ژ. ۶۰. سایبر، پهریژ. (۲۰۰۱). بنیاتی هونهری چیرۆکی کوردی. سلیمانی: دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم.

سهجادی، بهختیار و محهمه مهحموودی (۲۰۰۳). فهرههنگی زاراوهی ئەدهبی. سلیمانی: دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم.

غازی، چنار صدیق (۲۰۰۸). ئاراستین تهکنیکی د شعرا نوی یا کوردی دا. دهۆک: دهزگهها سپیریژ.

قهرهداغی، حهمه رهشید (۲۰۱۲). فهرههنگی ئازادی. نهشری ئیحسان. کریم، ئازاد عبدالواحد (۱۹۹۵). نوینکردنهوه له شیعی کوردیدا. (نامهی ماستهر). زانکۆی بهغدا. کۆلیژی پهرهوهدهی ئیبین روشد.

مهلا، ئەحمه دی (۲۰۰۴). شیعر تهنیا ههر بنه مایه. ههولیر: دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس.

مهله کشا، جهلال (۱۳۹۳). کۆی بهرهههه شیعییهکانی. تهران: نشر پانید.

بج. عه رهبی

اطیمش، محسن (۱۹۸۲). دیر الملائک. بغداد: منشورات وزارة الثقافة و الاعلام.

دورو، الیزابیث. (۱۹۶۱). الشعر - کیف نفهمه و تندوقه. ت: محمد ابراهیم الشوش. نیویورک - بیروت.

جيدة، عبدالحميد (۱۹۸۰). *الاتجاهات الجديدة في الشعر العربي المعاصر*. مؤسسة نوفل بيروت.

پي. فارسي

حسن لي، كاووس (۱۳۸۳). *گونه‌های نوآوری در شعر معاصر ایران*. تهران: نشر ثالث.

شاملو، احمد (۱۳۸۰). *مجموعه آثار*. تهران: نگاه.

گريمال، پير (۱۳۹۱). *فرهنگ اساطير يونان و رم جلد ۲*. ترجمه‌ی دکتر احمد بهمنش. تهران: اميرکبير.

لنگرودي، شمس (۱۳۸۷). *تاريخ تحليلي شعر نو*. جلد اول. تهران: نشر مرکز.

ياحقي، محمدجعفر. (۱۳۸۶). *فرهنگ اساطير و داستان وارها*. تهران: فرهنگ معاصر.

يوشيخ، نيما (؟). *شعر من*. تهران: جوانه.